

Harakâni ve Yesevî'nin İlim ve İrşad Yönteminde Ortak Noktalar

AHMET YILDIRIM^a

Öz

Milletlerin hafızasında düşünce ve eserleriyle derin izler bırakan önemli şahsiyetler vardır. Bu kişiler fikir ve düşünceleriyle buldukları toplumlara ve yaşadıkları zamana değer katmışlardır. Şüphesiz Ebu'l-Hasan el-Harakâni (ö.425/1034) ile Hoca Ahmed Yesevî (ö.562/1166) de bu zatlar arasında yer almaktadırlar. Harakâni ve Ahmed Yesevî'nin hayatları incelendiğinde onların ilme, irfana, ahlâka kısacası Hakk'a ve halka adanmış birileri olduklarını görürüz. Ayrıca ilim, irfan ve irşatta ortak unsurlarının, yönlerinin, ortak çizgilerinin ve miraslarının olduğunu da görmek mümkündür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Harakâni ve Yesevî'nin ana hatlarıyla ilim ve irşadta şu ortak noktaları, yönleri, çizgileri ve miraslarının olduğunu müşahade etmekteyiz.

1) Aynı silsile içerisinde yer almaları.

2) Temelini attıkları ve insanlığa armağan ettikleri anlayışlar ve öğretilerindeki benzerlikler.

3) Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Anadolu sufiliğinin oluşmasında sundukları katkıda benzerlikler. Her iki şahsiyet alperen ve dervişleriyle Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmışlardır. Bunlardan Anadolu'ya ilk gelen Ebu'l-Hasan Harakâni'dir. Ebul Hasan Harakâni Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline gelmesinin önünü açan ilk insanların başında gelmekte ve öncü olduğu kabul edilmektedir. Hoca Ahmed Yesevî onu takip etmiş ve etkileri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan el-Harakâni, Hoca Ahmed Yesevî, ilim, irşad, ortak noktalar

^a Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
[ayildirim2000@hotmail.com.]

Yesevi's Method and Guidance, and Are Common in Harakani

Abstract

Prominent personalities who left deep traces in the memory of nations with their works and thoughts. These people had ideas and thoughts with their communities and value-added time in which they are located. Indeed, Abu'l-Hasan al-Harakani (.425/1034), Ahmet yesevi (D.562/1166) are also among these people. Harakani the lives of Ahmed yesevi and examined their knowledge, wisdom, morality, in short, we see that they were devoted to God and to the people. Also, in lore and enlightening the common elements, aspects, of their heritage and that it is possible to see the common lines.

And as far as we can discern the outline of harakani yasavi in the guidance and public water points, directions, lines, and we would like to observe that it was of their heritage.

1) Take place within the same chain.

2) They threw humankind Foundation in the teachings and insights and to present the similarities.

3) Sufism in the Islamization of Anatolia and Anatolia contribute to the formation of similarities in their offerings. Both personality and spread to various parts of Anatolia with the centre of the Dervish. Anatolia is the first that comes to them, Abul-Hasan Harakani. Abul Hasan Harakani of Anatolia, the Turkish-Islamic paving the way for the homeland to become one of the first people, and is considered to be a pioneer. Hoca Ahmet yesevi followed him, and observed the effects.

Key Words: Abu'l-Hasan al-Harakani, Hoca Ahmet Yesevi, wisdom, guidance

Milletlerin hafızasında düşünce ve eserleriyle derin izler bırakan önemli şahsiyetler vardır. Bu kişiler fikir ve düşünceleriyle buldukları toplumlara ve yaşadıkları zamana değer katmışlardır. Şüphesiz Ebu'l-Hasan el-Harakânî (ö.425/1034) ile Hoca Ahmed Yesevî (ö.562/1166) de bu zatlar arasında yer almaktadırlar. Harakânî ve Ahmed Yesevî'nin hayatları incelendiğinde onların ilme, irfana, ahlâka kısacası Hakk'a ve halka adanmış

birileri olduklarını görürüz. Ayrıca ilim, irfan ve irşatta ortak unsurlarının, yönlerinin, ortak çizgilerinin ve miraslarının olduğunu da görmek mümkündür. Bu bağlamda ilk önce Harakânî ve Yesevî'nin hayatlarına kısaca yer vermek istiyoruz.

Ebu'l-Hasan Harakânî, Horasan bölgesindeki Bistam şehrine bağlı Harakân köyünde 352/963 yılında tarihinde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Horasan muhitinde doğup büyüyen Harakânî, tarih kaynaklarında oldukça güzel vasıflarla övülmekte ve *Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Caf'er b. Selmân el-Harakânî* ismiyle anılmaktadır.¹ Harakânî, miladi X. Yüzyılın son çeyreği ile XI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış büyük mutasavvıflardan biri olarak kabul edilir. Hucvirî kendisini gözde imam, o dönemde halkın şeref abidesi, meşâyihın² büyüklerinden, o dönemin evliyası tarafından övgüye lâyık görülen isim olarak tanıtmaktadır.³

Tam ismi şudur: Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed (Ca'fer) el-Harakânî (ö.425/1033).⁴ Çeşitli kaynaklarda Ali b. Ca'fer şeklinde de geçmektedir. Mevlânâ, mesnevisinde “Ebu'l-Hüseyn” diye bir künyesinin de olduğunu bildirmektedir.⁵ Çocukluk günlerini köyünde geçiren Harakânî, çobanlık ve çiftçilik yapmıştır.⁶ Tarihçiler, onun tekkesinin Harakân'da olduğunu ve H.

¹ Bkz. el-Herevî, *Zemmul-Kelam ve Ehlihi*, Medinetü'l-Münevvere 1998, I, 62; Süleyman Uludağ, “Harakânî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 93-94; Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Eserleri)*, Kars 2004, I, 29, 32.

² Harakânî Ebu'l-Hasan, *Nuru'l-ulûm*, Çev.: Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars 2001, s.11

³ Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Hakikat Bilgisi, (Nşr. S. Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1982., s. 268. Sözlerinin devamında Hucvirî çağdaşı Kuşeyrî'nin Harakânî hakkındaki şu değerlendirmesini aktarmaktadır: “Harakânî'nin bulunduğu şehre vardığım zaman, o şeyhin haşmetinden fesahatim sona ermiş, ifadem yok olmuş ve dilim tutulmuştu. Hatta velayetimden azledildiğimi zannetmiştim.” (Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s.268)) Ancak şer'î hükümlere bağlılığı ile tanınan Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde bir sözü dışında Harakânî'ye yer vermediği dikkate alınır, ondan fazla hoşlanmadığı anlaşılır. Süleyman Uludağ, Harakânî, *DİA*, XVI, s. 93.

⁴ Süleyman Uludağ, “Harakânî” *DİA*, XVI, s. 93. Ayrıca bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 268.

⁵ Süleyman Uludağ, “Harakânî”, *DİA*, XVI, 93.

⁶ Harakânî Ebu'l-Hasan, *Nuru'l-ulûm*, Kars 2001, s.11 (Şenol Kantarcı'nın Giriş Yazısı). Nitekim Arap tarihçilerinden Sem'ânî, onun hayvanla yük taşıyarak ve taşınması için kiraya vererek geçimini sağladığını haber verir. es-Sem'ânî, İbn Mansur, *el-Ensâb*, Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988, II, 347.

425 senesinin Aşure gününde bir salı gecesinde 73 yaşında burada vefat ettiğini belirtirler.⁷

Harakânî'nin tahsil hayatıyla ilgili fazla bilgimiz yoktur. O, kendisinin okuma yazma bilmediğini söyler. Bu bağlamda kaynaklarda ümmî olduğu, Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848 [?]) mânevî bir işareti üzerine Kur'an okumaya başladığı kaydedilmektedir.⁸ Bununla birlikte ona beş eser atfedilir ve bu eserlerin ona atfedilmesi onun derin dini bilgisini olduğunu göstermektedir.⁹ Harakânî tasavvuf terbiyesini iki şeyhten aldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki kendisinden yaklaşık bir asır evvel yaşamış olan Bayezid-i Bistâmî'dir ki bu zattan üveysî metotla feyz aldığı rivayet olunmakta ve seyr u sülûk eğitimini Bistâmî'nin ruhaniyetlerinden aldığı zikredilmektedir. İkincisi ise, kendi çağdaşı Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Abdülkerim Kassâb-ı Âmulî'dir.¹⁰ Tasavvufta yüksek derecelere ulaşan Harakânî'nin Harakân'daki tekkesini Şeyh Ebû Saîd ve Hâce Abdullah-ı Ensârî gibi devrin tanınmış sûfileri yanında, Sultan Gazneli Mahmud'un da ziyaret ettiği anlatılır.¹¹

Harakânî'nin *Nûru'l-ulûm*, *Esrâr-ı sulûk* (Seyr ü sülûk risalesi), *Fakrnâme*, *Hidayetnâme*, *Beşâretnâme* ve *Münâcât* isimlerinde eserleri bulunmaktadır. Bunlardan *Nûru'l-ulûm* ve *Esrâr-ı sulûk* Türkçeye çevrilmiş olup üzerlerinde birtakım çalışmalar yapılmıştır.¹² Bütün bunlardan Harakânî'nin menkabevî ve tarihî şahsiyeti olduğu anlaşılmaktadır.¹³

Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatına gelecek olursak, Pîr-i Türkistan lakabıyla maruf Hoca Ahmed Yesevî (ö.562/1166), Kazakistan sınırları içinde bulunan Türkistan'ın batısında Çimkent şehrinin biraz doğusunda Sayram

⁷ el-Hamevî, Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1977, II, 360; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 347, Camî, Abdurrahman, *Nefahatü'l-üns*, (Evliya menkıbeleri), (Ter. Lamîî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 444.

⁸ Süleyman Uludağ, "Harakânî" *DİA*, XVI, s. 93. Ayrıca bkz. Attâr, *Tezkiretu'l-evliyâ*, İstanbul 1991., s. 673

⁹ Bilal Gök, "Ebu'l-Hasan Harakânî ve Hacı Bektaş Veli: Aralarındaki Bağlar ve Anadolu'nun İslamlaşmasına Katkıları", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 100-134.

¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Ma'âd*, İstanbul 1871, s. 128; Süleyman Uludağ, "Harakânî", *DİA*, XVI, 93.

¹¹ Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 268; Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 32-35.

¹² Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, I, 37-41.

¹³ Bkz. Bilal Gök, "Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Menkıbevî ve Tarihî Şahsiyeti", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences*, 2014, sayı: 13, s. 103-121.

kasabasında; Hz. Ali soyundan gelen Şeyh İbrahim'in ve babasının halifelerinden Mûsâ Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'un oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren babasından başlayan dini tedrisatını, farklı hoca ve mekânlarda devam ettirerek tamamlamıştır. Bilhassa hocası ve şeyhi olan Yusuf Hemedanî'nin (ö.535/1140) hayatında ayrı bir yeri ve etkisi vardır. Hanefî mezhebine mensuptur. Hicri 562 miladi 1166 tarihinde Türkistan şehrinde vefat etmiştir. Türkistan şehrinde Timur'un yaptırdığı türbesinde metfundur. Hoca Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet* ve *Fakrnâme* adlı eserlerinden bahsedilmektedir.¹⁴

Hayatları hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Harakânî ve Yesevî'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla ana hatlarıyla ilim ve irşatta şu ortak noktaları, yönleri, çizgileri ve miraslarının olduğunu müşahede etmekteyiz.

1- Aynı silsile içerisinde yer almaları. Silsilenin tasavvuftaki irşad ve terbiyede büyük önemi vardır. Bu önemi ana hatlarıyla şu şekilde ortaya konabilir. Her mutasavvıfın kendinden bir öncekinin terbiyesi altında bulunduğu ve silsile şeklinde Hz. Peygamber'e vasıl olduğu ve O'nun dini tecrübelerini tevarüs ettiği anlayışı tasavvuf ehli arasında yaygındır. Bunu biz, onların seleflerinin dinî hayatına atıfta bulunmalarına ve mutlaka bir önceki büyüğün sohbeti ve terbiyesi altında bulunma inancına bağlıyoruz. Bu zamanla sülûk senedi ve silsilenameleri doğurmuştur. Tasavvufta silsile sûfilerin zincir halkalarına benzeyen şeyhler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a) nihayet Allah'a ulaşmak için kabul ettikleri bir esastır. Bu şöyle ifade edilir: "El ele, el Hakk'a".¹⁵ Bunda hadis ilminin tasavvufa tesir ettiği söylenebilir.¹⁶ Bu tür silsilelere genel olarak iki yönde ihtiyaç duyulmuştur.

1- Genelde 'tasavvufî bilginin, meşrebin senedlerle Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılması'¹⁷;

2- Tasavvufî eserlerde gerekli malumatın ilk söyleyenine veya sahibine bir senedle izafe edilmesi.¹⁸ Bu konuda İbn Haldûn şöyle der:

¹⁴ Bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 5. Baskı, Ankara 1984, s. 62-65; Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, İst. 1989, II, 159-161; Ahmet Yıldırım, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*, Ankara 2012, s. 23-83

¹⁵ Mustafa Kara, *Tasavvufu ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah yay., İst. 1985; s. 233

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, İst. 1986, s. 194-200.

¹⁷ Bu tür ilimle ilgili bazı hadisler de rivayet edilmiştir. "Be ilmin şehriyim Ali onun kapısıdır." (Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 137; Aclûnî; *Keşfu'l-hafâ*, I, 203). "Ben ilmin şehriyim Ebû Bekir onun esasıdır." Deylemî, *el-Firdevs*, I, 43-44.

¹⁸ Abdullah Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 195.

“Sülûk senedi” ilk muallime ve Hak Mürşid'e (s.a) varan şeyhten terbiye görmüş olan bir şeyhe bağlanmaksızın mutasavvıf olmaya heveslenirse, gayet zor bir işe heveslenmiş ve hiç olmayacak bir şeyin ardına düşmüş olur.”¹⁹ Bu anlayışa göre silsileler yoluyla Hz. Peygamberden öğrenilen ilm-i bâtın, esrar ve marifet halkalar halinde şeyhler vasıtasıyla bugüne kadar ulaşmış olmaktadır. Böylece Ebu'l-Hasan Harakânî ile Ahmed Yesevî'nin böyle bir halka içinde yer aldığı ve onun bir silsilesi bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hoca Ahmed Yesevî'nin Hâcegân silsilesinden sayıldığını ve bu sebeple “Hâce-i Türkistan” unvanıyla anıldığı silsilenin Merv'deki hankahı “Horasan Kâbesi” olarak tanınan Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Hakanî'nin (ö.425/1034) talebesi Ebû Ali Farmedî'den (ö. 477/1084) ders alan Yûsuf el-Hemedânî'ye uzandığı bilinir.²⁰ Bu bağlamda Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Hakanî'yi Hz. Peygamber'e bağlayan üç silsile olduğu zikredilir. Aynı silsile içerisinde yer almaları onların ilim ve irşad yöntemlerinin de benzerlikleri de beraberinde getirmiştir.

Ayrıca bilindiği üzere tasavvufta tarikatların silsileleri Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali vasıtasıyla, Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşırlar. Türkistan bölgesinde doğan ve kısa zamanda oldukça geniş bir bölgeye yayılan Yesevî tarikatı da süluk silsilesi bakımından, üç farklı koldan Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşır. Meselenin dikkat çeken yönü ise, bu kolların üçünde de Ebu'l-Hasan Hakanî'nin yer almasıdır. Bu silsilelerden birincisinde;

Hz. Muhammed, Ebu Bekr (ö.13/634); Selman el-Fârisî (ö.35/655), Kasım İbn Muhammed (ö.102/720-21), Cafer es-Sâdık (ö.148/765), Ebû Yezîd Bestâmî (ö.216/831), Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Hakanî (ö.425/1034), Ebû Ali Farmedî (ö.477/1034), Yûsuf el-Hemedânî (ö.535/1084), Hâce Ahmed Yesevî (ö.562/1166)²¹.

İkinci silsile ise, Hz. Muhammed (s.a), Hz. Ali, İmam Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Bayezid Bistamî, Ebu'l-Hasan Hakanî, Ebû Ali Farmedî, Yusuf Hemedanî ve Hoca Ahmed Yesevî'den oluşmaktadır.

¹⁹ İbn Haldûn, *Tasavvufün Mahiyeti, (Şifâu's-Sâil)*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1984, s. 196.

²⁰ Bkz. Ahmet Yıldırım, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*, s. 55.

²¹ Bkz. Abdulmecid Hanî'nin *El-Hadâiku'l-Verdiyye*. (Trc. M. Emin Fidan), İst. 2003, s. 27-29.

Yesevî yolunun üçüncü silsilesine gelince, Hasan-i Basrî, Habib A'cemî, Davud Taî, Siraceddin Bağdadî, Ma'ruf Kerhî, Bayezid Bistamî, Ebu'l-Hasan Harakânî, Ebu Ali Farmedî, Yusuf Hemedânî, Hoca Ahmed Yesevî'de son bulur.²² Ayrıca Nakşî ve Bektaşî silsilelerinde, tarikat bağı Ebu'l-Hasan Harakânî'nin ruhani hocası Bayezîd-i Bistamî olup, bu zat kanalıyla İmam Cafer'e kadar uzanır.⁸⁶ Buna göre silsile şu şekildedir:

Hız. Ali, Hız. Selmân-i Fârisi, Kâsım b. Muhammed, İmam Cafer Sadık, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebu'l-Hasan Harakânî, Ebu Ali el-Farmedî, ondan Yusuf el-Hemedânî'ye gelerek ikiye ayrılır. Bir kısmı Abdülhâlık Gücdüvânî vasıtası ile Nakşî silsilesinde Hoca Muhammed Bahâeddin Nakşibendî'ye gelerek Nakşibendî tarikatını kurar. Diğeri de Hoca Ahmed Yesevî ve ondan da Şeyh Lokman el-Perende vasıtası ile Bektaşî tarikatının Piri Hacı Muhammed Bektaş-ı Velî el-Horasanî'ye ulaşarak Bektaşî tarikatı meydana gelir.²³

Hâcegân, XIV-XV. yüzyıllarda Mâverâünnehir'de faaliyet gösteren ve Orta Asya sûfilîğinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir tarikat ve silsilenin adı olarak bilinmektedir. Müteahhir Nakşibendî müellifleri, Hız. Ebû Bekir'le (ö. 13/634) başlattıkları Nakşibendî silsilesinin Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö.216/831) zamanına kadar Bekriyye; Hâce Yûsuf el-Hemedânî'nin (ö.535/1140) zamanına kadar Bâyezîd'in Tayfur lakabına nisbetle Tayfûriyye; Hemedânî'den Hâce Bahâeddin Nakşibendî'nin (ö.791/1389) zamanına kadar Hâcegân tarikatı ve ondan itibaren de Nakşibendiyye adını aldığını kaydederler. Silsilenin bu şekilde dönemlere bölünmesi doğru kabul edilirse Merv'deki hankahı "Horasan Kâbesi" olarak tanınan Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Harakanî'nin (ö.425/1034) talebesi Ebû Ali Farmedî'den (ö.477/1084) ders alan Yûsuf el-Hemedânî'yi Hâcegân'ın ilki saymak gerekir.²⁴ Yaygın olan kanaat Hâce Ahmed Yesevî'nin Hâcegân

²² Bkz. Abdulmecîd Hanî'nin *el-Hadâiku'l-Verdiyye.*, s. 27-29; Mevlânâ Ali b. Hüseyin, Reşahat Ayn el-Hayat, (sad. Necip Fazıl Kısakürek), V. Baskı, İstanbul (?), s. 8; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990, s. 322.

²³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.*, s. 236.

²⁴ Silsilede "hâce" lakabını taşıyan ilk sûfi de odur. Daha yaygın bir görüşe göre Hâcegân tarikatının gerçek kurucusu, Yûsuf el-Hemedânî'nin tayin ettiği dört halifenin dördüncüsü olan ve "ser-silsile-i Hâcegân" lakabıyla anılan Abdülhâlık-ı Gücdüvânî'dir. Yûsuf el-Hemedânî'nin Buhâra'da faaliyet gösteren ilk iki halifesi Hâce Abdullah-ı Berkî ve Hâce Hasan-ı Endâkî'nin halife bıraktıklarına dair bilgi yoktur. Yûsuf el-Hemedânî'nin üçüncü halifesi ve Yeseviyye'nin kurucusu Hâce Ahmed Yesevî'nin halifeleriyle kurduğu tarikata

silsilesinden sayıldığını ve bu sebeple “Hace-i Türkistan” unvanıyla anıldığı şeklindedir. Bu bilgilerden Yesevilik ile Nakşibendilik arasında yakın bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle bir görüşte bunu teyit etmektedir. Yesevilik sülûk silsilesi itibariyle Nakşibendiyye ve Bektaşîyye tariklerini doğurmuştur. Bunlar da Hurufîlik, Kalenderîlik, Abdallık, Haydarîlik gibi tarikatlerin doğmasını âmil olmuştur.²⁵ Harakânî bu yönüyle Yesevilik, Mevlevîlik, Nakşibendîlik, Halvetîlik ve Kadirîlik’e de kaynaklık etmiştir.²⁶

2- Temelini attıkları ve insanlığa armağan ettikleri anlayışlar ve öğretilerindeki benzerlikler. Düşünce sistemleri incelendiğinde her iki şahsiyetin öğretilerinde ve sahip oldukları anlayışlarda pek ortak yönün bulunduğu görülecektir. Bu benzerlikleri insan eğitimi, tasavvuf ve fütüvvet gibi anlayışlarında görmek mümkündür.

Harakânî, “Gönül sahipleri, kalplerini koruyan kimselerdir. Kalplerinin endişesi daima yüce Allah olanlardır” derken; Yesevî de “Kalbinde Allah ve insan sevgisi taşımayı” ve “gönül gözüyle görmeyi” hakikatın kapısı olarak belirlemiştir. Buradan her iki gönül ehlinin sevgide Allah’ı önceliklediklerini ve yaratılanlara karşı sevginin de bundan dolayı olduğunu vurguladıklarını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile gönüllerine Allah’ı ve onun yarattıklarının tamamını sığdırmaya çalışmışlardır. İnsan sevgisinin kendisinde zirvede olduğu Harakânî, diğergâmdı, dertlinin derdiyle ilgilenmeyi severdi. Kendisi, “Türkistan’dan Şam’a kadar olan sahada birinin parmağına batan diken, benim parmağıma batmıştır, birinin ayağına çarpan taş, benim ayağıma çarpmıştır. Onun acısını ben de duyarım. Bir kalpte üzüntü varsa o kalp benim kalbidir.” Gerçek kulluğun kula hizmetten geçtiğini bilenlerdendi. Bu yüzden: “Sabahleyin yatağından kalkan âlim, ilminin artmasını, zahit zühdünün artmasını ister. Ben ise bir kardeşimin gönlünü neşeyle doldurma ve onu sevindirme derindeyim” derdi.²⁷ Aynı duygu ve düşünceleri Yesevî’de rahatlıkla görmekteyiz. Diğergâmlık ve ötekinin hak ve hukukunu gözetmeyi son derece önemseyen Yesevî, egoist olmayı kınamaktadır. Zor durumdakilere yardımcı olmak, bağışlayıcı olmak, şefkatli olmak, veren el olmak, katı kalpli olmamak gibi

mensup olanlara “hâce” denmiştir. Hamit Algar, “Hâcegân”, *DİA*, İst. 1986, XIV, 431.

²⁵ Ö. Rıza Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, İst. 1948, s. 161.

²⁶ Tahsin Yazıcı, “Ebû Ali el-Farmedî”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 90.

²⁷ Attâr F, *Tezkiretü'l-evliyâ*, (Çev.: Süleyman Uludağ), İstanbul 2007, s. 684

ahlaki prensiplere son derece bağlıdır.²⁸ Bu ifadeleri şu dörtlükte kendini göstermektedir.

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol
Mahşer günü dergahına yakın ol
Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte.²⁹

Birlik ve beraberlik olan vahdet anlayışını sıklıkla vurgulayan Yesevî, “Ben, sen diyen kimselerden geçtim işte” demek suretiyle, tefrika ve fitneden insanları sakındırmıştır. Yesevî'nin bu tür duygulara sahip olması, onu muhabbet ve sevgi insanı kılmış ve öğütlerinden istifade edilen tasavvufun temel taşlarından biri haline getirmiştir.

Harakânî; Türkistan'dan Şam'a kadar olan sahada birinin parmağına batan diken neticesindeki acıya ortak olurken, Yesevî de hakikât kapısının on makamından birini “kimseyi incitmemek” olarak belirliyordu.

“Bir mü'mini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse o gün akşama kadar peygamberle (s.a.) yaşamış olur. Eğer mü'mini incitirse, Allah o günkü ibadetini kabul etmez.”³⁰ diyen Harakânî ve

Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar
Gönlü katı, gönül incitmeden Allah şikâyetçi,³¹

diyene Yesevî'nin tasavvufî anlayışlarında muazzam bir insan sevgisi³² hâkimdir. Harakânî ve Yesevî insanlara hizmeti kendi varlıklarının gayesi saymışlardır. Böylelikle her ikisinin de söylemlerinin, çağları kucakladığını ve bu gün canlılığını aynen devam ettirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine her ikisinin de hayatlarını adeta toplumun hizmetine, yoksulların hamiliğine, yetimlerin ve kimsesizlerin kimsesi olmaya adadıklarını hayat hikâyelerinde net bir şekilde müşahede etmekteyiz. Harakânî ve Yesevî'nin söz ve eserlerinin genelinden, insanın insanla ve

²⁸ Bkz. Murat Akın, “Harakânî'den Yesevî'ye Gönül Birliği”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, August, 2016; 2(SI 1): 397-403

²⁹ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 64, (Hikmet, 1)

³⁰ Attâr F, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 709

³¹ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 65, (Hikmet, 1)

³² Bkz. Ahmed Emin Seyhan, “Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet Ve Hoşgörü Anlayışı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 2, s. 81-116

insanın yaratıcısıyla iletişimde akıl ve kalp/gönül birliğinin çok vurgulandığını görüyoruz.³³

Harakânî'nin tasavvuf anlayışında riyazet, mücahede, muhasebe ve murakaba büyük önem arz etmektedir³⁴ Harâkanî'ye atfedilen *Şecere Risalesi*'nde onun tasavvufi usullerini görmek mümkündür. Harakânî'nin tasavvuf anlayışına göre, mürid, "Fakr"ın kırk dört makamını bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Tövbe ederek iç dünyasını arındıran ibadetlerle imanını güçlendiren birey, dış görünümüyle de ilgili birtakım değişiklikleri yapmak zorundadır. Bunlar; makas vurup saçlarını kesmeli, külah ve hırka giymeli, kuşak bağlamalı, süpürge vermeli, keşkül dolaştırmalı, seccade, kandil, zembil ve âleme önem göstermelidir."³⁵

Benzer düşünceler Hoca Ahmed Yesevî'nin *Fakrname* adlı eserinde bulmak mümkündür. Eserde tasavvufun önemli kavramlarından biri olan *fakr*'ın ne olduğu, adabı, makamı mertebeleri, muhtevası ve önemi, dervişliğin özü ve makamları anlatılmaktadır. Bilhassa şeriatta on, tarikatta on, marifette on ve hakikatte on makam olmak üzere kırk makam ile fakrın makam, mertebe ve nurları birer birer zikredilmiştir. Yesevîliğin tasavvuftaki temel anlayışlarından birinin "4 kapı 40 makam" olduğu bilinmektedir. Bir insanın mükemmelliğe ulaşması için 4 kapı ve her kapının temsil ettiği 40 makamı aşması gerekmektedir. Tesir ve etki noktasında mesela bugün Bektaşî inancına baktığımız zaman orada da 4 kapı 40 makam vardır ve aynen devam etmektedir.³⁶

Harâkanî'ye atfedilen *Şecere Risalesi*'nde, dervişliğe erbilmek için nefsin mertebeleri sayısınca merhaleyi kat etmenin gerektiği de vurgulanmıştır. Onun tasavvuf anlayışına göre, mürid olup tarikat yoluna giren salık, her daim iyilik istemeli, Allah'ın rızasına talip olmalı, kusur ve ayıpları örtmeli, sabrı elden bırakmamalı, Allah'a karşı şükreden ve

³³ Bkz. Murat Akın, "Harakânî'den Yesevî'ye Gönül Birliği", International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), August, 2016; 2(SI 1): 397-403

³⁴ Süleyman Uludağ, "Harakânî", *DİA*, XVI, 93.

³⁵ Ebu'l-Hasan Harakânî, *Şecere (Seyr ü Sülûk) Risalesi*, (haz. Sadık Yalsızuçanlar), Sufi Kitap, İstanbul 2012, s. 23-50;

³⁶ Kemal Eraslan, Anadolu Ajansına verdiği roportaj bkz. <http://www.haber34.com/hoca-ahmed-yesevinin-300-hikmeti--19999-haberi.html> (27 Şubat 2011). Tesir ve benzerliklerle ilgili bkz. Abdurrahman Güzel, *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme*, s. 279-286;

elindekilere kanaat eden bir kul olmalıdır.³⁷ *Şecere Risalesi* ve *Nûru'l-Ulûm*'dan başka Attâr'ın *Tezkiresi* 'nde ondan nakledilen pek çok kelâm, onun tasavvuf anlayışını yansıtmaktadır. Buna göre o, el emeğini ve göz nurunu üstün tutan bir bilgedir.³⁸ Hemen hemen bütün vaktini ibadet ve taatle geçiren Yesevî, geçimini boş vakitlerinde kaşık ve kepçe yonup onları satarak sağladığı rivayet edilir.³⁹ Bu manada vaktini üçe böldüğü, üçte birini ibadetle ve zikirle geçirdiği, üçte birinde öğrenci yetiştirip ilimle uğraştığı, üçte birinde ise tahta kaşıklar yapıp satarak geçimini temin ettiği zikredilir. Bu da onun kendi söylediklerini, önce kendisinin uyguladığına delil kabul edilir. Menkabelerde onun kaşıkçılık yanında çömlekçilik ve çiftçilik ile de uğraştığı bahsedilmektedir.⁴⁰ Bunlar onun el emeğiyle geçinmeyi teşvik eden bir sûfi olduğunu göstermektedir.

Onun düşüncesine göre, gözünü dünya hırsı bürümüş âlim ile ilimden mahrum ham sofu insanlar arasında fitne sebebidir.⁴¹ Peygamber vârisi olan kimse, O'nun fiil ve sözlerine uyandır. Cömertlik, güzel ahlâk sahibi olmak, hainlik bilmemek, halkın rehberi olmak, tamahkâr olmamak, hayrı ve şerri Allah'tan görmek gibi üstün vasıflar, sadece civanmert insanlarda bulunabilir.⁴² Kişinin indî yaklaşımlarım yegâne din anlayışı olarak dayatmasını sakat zihniyet olarak gören Harakânî, halkı kendimize değil hakikate davet etmemiz gerektiğini vurgular.⁴³ Seyr u sülûk eğitiminde dervişe rehberlik etmesi gereken şeyhlerin ilim, takva, velayet ve irşat ehli olması gerektiğini dile getirir. İstikamet üzere olmanın yolu hidayet önderlerini izlemeye bağlıdır.⁴⁴ Bu anlamda Hoca Ahmet Yesevî de benzer şeyleri *Divân-ı Hikmet* adlı eserinde şöyle ifade eder:

³⁷ Harakânî, *Şecere Risalesi*, s. 47-48.

³⁸ Bkz. Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Eserleri)*, s. 221.

³⁹ Bkz. Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 32.

⁴⁰ M. Cunbur, M. Eşmuhammedova, "Ahmed Yesevî", I, 191. Onunla ilgili bir menkabe; "Rivayet olunur ki, Hâce-i nâmdârın bir öküzü vardır; daima üstünde bir heybe ile kaşık ve kepçe ve keçkül bedidâr ve ol şehrin çarşısında devvâr idi. Harîdar olanlar ne mikdar ki, alurlardı, kıymet-i muayenesini heybeye bırakurlardı. O öküz akşama dek hergün gezer, bâdenu huzu-ı Hoca'ya gelirdi. İçindekini kendi mübârek eliyle alırdı. Farazâ bir kimse ol meta'dan alsa ve kıymetini heybeye bırakmasa hergiz o öküz ardlarından ayrılmazdı; tâ ol aldığı metâ'i, veya akçeyi bırakmayınca âhir semte gitmezdi." Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 32.

⁴¹ Attâr, Feridü'd-din, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (çev. S. Uludağ), İstanbul 2007, s. 624.

⁴² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 622.

⁴³ Harakânî, "Risâle der Tarîk-ı Edhemiyye". Seyr u Sülûk Risalesi. s. 50

⁴⁴ Harakânî, "Risâle der Tarîk-ı Edhemiyye". Seyr u Sülûk Risalesi. s. 50

Gönlüm katı, dilim acı, özüm zalim
Kur'ân okuyup amel kılmıyor sahte âlim
Garip canımı harcayayım, yoktur malım;
Haktan korkup ateşe düşmeden piştim ben işte.⁴⁵

Kur'ân anlamını doğru bilmedin heva ile,
Taat kıldın halk içinde riya ile,
Pas basan gönül yoktur ziya ile,
Mana okuyup riya kemerin salmaz mısın?⁴⁶

Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez
Çoğu ayetin anlamını asla bilmez⁴⁷

Fakr-nâme adlı eserinde de Hoca Ahmet Yesevî yalancı şeyhlerin niteliklerini anlatırken şöyle der:

“Onlar müritlerinden yardım alırlar, eğer müritleri bağış ve yardımda bulunmasa döğüşürler ve derler ki: “Ben usanmışım, Tanrı da usanmıştır” derler. Şeyh odur ki yardım alsa hak etmiş olanlara verir. Eğer kendisi alıp yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise alıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hak Teâlâ (onun) namaz ve orucunu kabul etmez. Ve eğer aldığı yardımdan ekme yapıp yese, Hak Teâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Ve egere öyle bir şeyhe bir kişi itikad etse (inansa) kafir olur. Öyle şeyhler mel'undurlar. Onların fitnesi deccalden de beterdir. Şeriattan, tarikattan, hakikatten ve marifetten uzaklaşmışlardır.”⁴⁸

Dervişlik: Üç pınardan beslenen bir denizdir. Birincisi az yemek, ikincisi cömertlik, üçüncüsü mahlukâta ihtiyaç duymamaktır.⁴⁹ Sûfi ise: Ölü bir beden, yok olan bir kalp, yanık bir candır.⁵⁰ Yani, ona göre sadece merasim ve âdetlerle tasavvufta yol alınamaz.⁵¹ Onun tasavvuf öğretisinde

⁴⁵ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 64 (Hikmet, 1)

⁴⁶ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 387 (Hikmet, 193)

⁴⁷ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 202 (Hikmet, 833)

⁴⁸ Kemal Eraslan, “Yesevî'nin *Fakr-nâme*'si”, *İÜFTDED*, c. XXII, s. 73; Abdurrahman Güzel, *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme*, s. 289-290.

⁴⁹ Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, I, 220, 225.

⁵⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 627.

⁵¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 598, 600, 630.

Allah'ı zikrin büyük önemi vardır. Hatta kâinattaki en güzel şey, devamlı zikreden bir kalptir. Ayrıca kişi her şeyi Hakk için yapmalı, amellerine riya karıştırmamalıdır.⁵² Çünkü kibir, haset ve riya gibi kötü hasletler kişinin dinini yakan bir ateş gibidir.⁵³

Yesevî, kişinin ahlakî nitelikleriyle ilgili olan samimiyet, riya, kibir, yalan, edeb gibi konular üzerinde eserinde çokça durur. Çünkü ona göre yapılacak bütün ibadet, iş ve davranışlarda samimiyet esastır.

Cemal dileyip terk eylesen mâsivayı;
Ölmeden önce vücudunu eyle fâni;
“Ve enhârün min aselin musaffa”yı⁵⁴
Cennetini hâs kuluna ihsan eyler.⁵⁵

Kulum diyerek yananları sevip Allah,
Hakk gösterecek cemalini Vallah-billah.
Nerede gitse, tesbihleri “Şe’y en li’llah”
Her ne bulsa, Hakk yolunda ihsan eyler.⁵⁶

Kimi görsen, bu yollarda sahte âşık;
Zâhir sūfî, batın içinde değil sâdık;
Onun için sevdiğine olmaz lâyıık
Yalancıyı mahşer günü şaşkın eyler.

Dervişim deyip ibadet eyler halk içinde;
Riya eyleyip dolaşıp yürür orada burada;
Allah için ibadet eyleyen derviş nerede?
Gerçek dervişler dağ ve ovayı mekân eyler.⁵⁷

⁵² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 635; Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, s. 257.; Bilal Gök, “Ebu'l-Hasan Harakânî ve ...”, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 101.

⁵³ Bkz. Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî*, I, 239; Bilal Gök, “Ebu'l-Hasan Harakânî ve ...”, 2014, cilt: I, sayı: 1, s.100-13

⁵⁴ Muhammed 47/15.

⁵⁵ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 285 (Hikmet 135)

⁵⁶ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 279 (Hikmet 133)

⁵⁷ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 280 (Hikmet 133)

GörünüŖü sufiye benzer, kıyametten korkmazlar;
Günah ve haram hasılı, günahlardan ürkmezler
Riya tesbihi elinde, ağlayıp yaşını dökmezler;
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.

Riya tesbihi elinde, zünnar iyi bilseniz;
Hak rızası budur aşk derdini eyleseniz
Aşkını alıp mahşerde rezil olup dursanız;
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.⁵⁸

Oruç tutup halka riya eyleyenleri
Namaz kılıp tesbih ele alanları,
Şeyhim diye başka bina koyanları
Son anda imanından ayrı eyledim.⁵⁹

Harakânî, tevbe, teslimiyet, rıza, sabır, şükür ve ihlâsı tarikatın binası; ilim, hilm, zühd, takva, kanaat ve yakînî tarikatın hükmü; ihsan, zikir, dünyayı terk, havf ve şevk ile istek ve arzuları terk etmeyi tarikatın esası; gayreti, ayıpları örtmeyi, özür dilemeyi ve sükûtu dervişlerin derecesi; güneş gibi şefkatli olmayı, deniz gibi cömert olmayı, yeryüzü gibi tevazu sahibi olmayı fakrın nişanesi; iyilik istemeyi, Allah'm rızasını, ayıpları örtmeyi, hırka giyinmeyi, sabrı, şükrü ve kanaati dervişliğin mertebesi olarak dile getirmiştir.⁶⁰ Dervişliği takva, cömertlik ve İnsanlara karşı müstağni davranmak olarak tarif eden, Harakânî⁶¹ bu yaklaşımları ile fütüvvet⁶² geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Harakânî kulların elindekilere karşı müstağni davranmış, alan el değil veren el olmayı şiar edinmiştir. Şehvetin esiri olmayı, menfaat tutkunu haline gelmeyi, benlik dayası gütmeyi ve başkalarına külfet oluşturmayı sûfi kimliği ile

⁵⁸ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 103 (Hikmet 18)

⁵⁹ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 158 (Hikmet 54)

⁶⁰ Harakânî, "Risâle der Tarîk-ı Edhemîyye". Seyr u Sülûk Risalesi. s. 46-47

⁶¹ Harakânî Ebu'l-Hasan, *Nuru'l-ulûm*, Çev.: Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars 2001, s. 33

⁶² "Fütüvvet ehli cennete giden yolda değil, Allah'a giden yoldadırlar"

bağdaştırmaz.⁶³ Bu tür tutumları ile rızık konusunda endişelenmeyi edebe aykırı gören Harakânî; “Vakti gelmeden senden ibadet istenmediği gibi, sen de henüz gelmemiş olan yarının rızık isteme”⁶⁴ tavsiyesinde bulunmaktadır. Ömrünü toplumun hizmetine, yoksulların hamiliğine ve kimsesizleri sesi olaya adayan Harakânî, Allah'tan tekkesini gariplerden yoksun bırakmamasını, tekkesinde gariplerin perişan olmamalarını niyaz etmektedir. “Ebü'l-Hasan'ın tekkesinde bir garip öldü, derlerse, ben o garibin ölümüne tahammül edecek güce sahip değilim” itirafında bulunmaktadır.⁶⁵

Hülasa olarak Harakânî, tasavvufu bir yaşam biçimi olarak kabul etmiş, mutedil bir tasavvuf çizgisini benimsemiş, aşkı şiar edinmiş, insanları hayra kanalize etmiş, ilim ve hikmet öncüsü olarak kendisini hissettirmiştir. Harakânî, Allah'ın zikrinden alıkoyacak her adımı, Allah'tan uzaklaştıracak her ismi felaket olarak değerlendirmiştir. Dünya hayatının bazen acı bazen tatlı, bazen korku bazen sevgi, bazen telaş bazen huzur, bazen tasa bazen sevinç üzere seyredeceğini görmüş, sevenlerine hep sevindirici şeyler aramamalarını, bazen acılara da- maruz kalacağımızı bilmelerini tembih etmiştir. Gözyaşı dökmeyi, Allah için çok ağlamayı, hayatın zorlukları ile imtihan edilen gariplerin gözyaşların silmeyi, duyarsız kalmaktan kaçınmayı tavsiye etmiştir.⁶⁶ Benzer hususları Yesevî'de de görmek mümkündür.

3-Anadolunun İslamlaşmasında ve Anadolu sūfiliğinin oluşmasında sundukları katkıda benzerlikler. Her iki şahsiyet alperen ve dervişleriyle Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmışlardır. Bunlardan Anadolu'ya ilk gelen Ebu'l-Hasan Harakânî'dir. Ebul Hasan Harakânî Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline gelmesinin önünü açan ilk insanların başında gelmekte ve

⁶³ Attâr bu durumun örneği olarak eserinde şu rivayete yer vermektedir: “Günlerdir karınlarını doyurmayan kırk dervişle birlikte zaviyede oturuyorlarken, Harakânî 'nin huzuruna şahsın biri gelip bir yük un ve bir de koyun bırakır. 'Bunları sūfilere getirdim' dedikten sonra, Harakânî; 'İçinizden kim gerçek sūfi olmuş ve tasavvufa olan nispetini sıhhatli hâle getirmişse bunu alsın, ben sūfilikten bahsetme cesaretini kendimde göremiyorum' diye seslenir. Bunun üzerine hepsi de nefeslerini içlerine çekip gelene ilgi göstermezler. Adam da getirdiklerini götürmek zorunda kalır.” Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*.s. 680.

⁶⁴ Harakânî, *Nuru'l-ulûm*, s. 43

⁶⁵ Harakânî, *Nuru'l-ulûm*, s. 91

⁶⁶ Kadir Özköse, “Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Tasavvufi Düşüncesi”, *Kafkas Üniversitesi Harakânî Uygulama ve Araştırma Merkezi Seyyid Ebu'l Hasan Harakani Vakfı I. Uluslararası Harakani Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2012, s. 33

öncü olduğu kabul edilmektedir. Hoca Ahmed Yesevî onu takip etmiş ve etkileri görülmektedir.

Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlayan birçok önemli şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri alperenler olarak da bilinen dervişleridir. Anadolu'ya gelen ilk Türklerden olan dervişler Anadolu halkı tarafından kısa zamanda sevilmiş, halk tarafından büyük saygı görmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamiyet'in yayılmasına da büyük katkıda bulunmuşlardır.⁶⁷

Anadolu'nun fethi sırasındaki en önemli adımı atan alperenler ve dervişler Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmışlardır. Bunlardan biriside Anadolu'ya ilk gelen Türklerden olan ve Kars'a yerleşen Ebu'l Hasan Harakânî'dir. Harakânî de Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline gelmesinin önünü açan ilk insanların başında gelir. Kars'ın fethi sırasında şehit düşmüş olan Harakânî bu bölgedeki insanların büyük sevgi ve saygısını kazanmıştır.⁶⁸ Aynülkudat el-Hemedânî, Necmeddin-i Dâye, Feridüddin-i Attâr, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî gibi büyük mutasavvıfları derinden etkileyen birisi olarak Harakânî⁶⁹, vefatından sonra da etkisini uzun süre devam ettirmiş ve hala daha devam ettirmektedir. Aynı durumu Hoca Ahmed Yesevî'de de görmek mümkündür. Tabii ki, onun tesiri ve etkilerini onun hususiyetlerinde aramak gerekir. Onun en önemli hususiyetlerinden birisi, 'insan-ı kâmil' mertebesine erişmek için gösterdiği çabadır. Eğitiminin temellerini, içinde yaşadığı toplumun kültüründen alan Hoca Ahmed Yesevî, Türk töresini, Türk dilini sahip olduğu tasavvuf düşüncesi ile birleştirmiş, bezemiş ve Türk tasavvufunun temeline ilk taşları koymuştur. Bu yüzden Ahmet Yesevî, tasavvufun hem ilk dönemine, hem de ikinci dönemine girebilen bir kavşak noktasında yer almaktadır.⁷⁰ Bu hususta Fuat Köprülü; *“Ahmed Yesevî'nin Türk tarihindeki ehemmiyeti, birkaç cilt tasavvufî manzumeler yazmış olmasında değil, İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, onlar arasında ilk defa bir tasavvuf mesleği vücuda getirerek*

⁶⁷ Bkz. Mehmet Yavaşca, *Ebu'l Hasan Harakani'nin Tarihi Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2013, s. 52 vd.

⁶⁸ Mehmet Yavaşca, *Ebu'l Hasan Harakani'nin Tarihi Kişiliği*, s. 52.

⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Harakânî”, *DİA*, XVI, 93.

⁷⁰ Dosay Kenjetay, “Hoca Ahmet Yesevî”, *Tasavvuf Dergisi*, s. 127.

ruhlar üzerinde asırlarca hüküm sürmüş olmasındadır. Yesevî'den önce Türkler arasında tasavvuf yoluna girmiş kimseler yok değildi; lakin onlar, ya büyük İslam merkezlerinde Acem kültürünün tesiri ile Acemleşmişler yahut yeni dinin umumîleşmesi için büyük Türk kitleleri arasına girerek orada unutulup gitmişlerdi; içlerinden hiçbiri, kendilerinden sonra da yaşayıp, devam edebilecek kuvvetli bir şey tesirine muvaffak olmamıştı”⁷¹ demektedir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin, Türk-İslâm tarihinde edindiği bu önemli mevki şu sebeplere bağlanmıştır:

1. Hoca Ahmed Yesevî, Orta Asya Türkleri'nin hızlı bir şekilde İslâm'ı kabul edip, ruhlarına sindirmelerinde çok büyük rol oynamıştır. Onun, büyüüp yetiştiği ve Oğuz Devleti'nin payitahtı Yesi'de, Türkler'e yönelik metotlarla ve arı duru Türk lisânıyla, tasavvufî boyaya boyanmış İslâm inanç, ahlak ve kültürünü tebliğ başlaması, Türk toplumları nezdinde onu bir cazibe merkezi haline getirmiş, böylece Türkler arasında İslâmiyet hızla yayılıp benimsenmeye başlamıştır.

2. Hoca Ahmed Yesevî'nin üstlendiği tarihi misyon, İslâm'ı henüz tanımayan veya yeterince ruhuna sindirememiş olan Türkler'i İslâm'la kucaklandırmaktı. Kaldı ki, onun hitap ettiği Türk toplumları Arapça ve Farsçayı bilmiyorlardı. Onun için Yesevî, hitap ettiği toplumun kolaylıkla anlayabileceği sâde halk Türkçesini kullanmış, insanlara onunla konuşmuş ve “hikmet”lerini o dille söylemiştir. Yesevî'nin bu derece sevilip sayılmasının ve asırlarca hayırla anılmasının en önemli sebeplerinden biri de, herkesin kolayca anlayıp, severek okuduğu sâde bir Türkçe kullanmış olmasıdır. O'nun açmış olduğu bu çığır, kendisinden sonra da devam ettirilmiş ve böylece Türkçe'nin de bir edebiyat dili olduğu ispatlanmıştır. Dilin varlığını koruması o dili konuşan kavim/kavimlerin tarihi süreçte varlığını koruması anlamına gelir. Dolayısıyla Hoca Ahmed Yesevî, bu anlamda içerisinde bulunduğu Türk Milletinin varoluşuna en büyük sosyal katkıyı yapanlardan biri olmuştur, diyebiliriz.⁷² Benzerlikler daha da artırılabilir. Şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

⁷¹ Fuad Köprülü, “Ahmed Yesevî”, *İA*, I, 212.

⁷² Bkz. Ahmet Yıldırım, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*, s. 82.

Sonuç olarak Anadolu'nun İslamlaşmasında Anadolu'ya ilk giren çok sayıda mutasavvıf yer almıştır. Bu sûfiler Anadolu'nun Türk-İslam yurduna dönüşmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bunlar arasında aralarındaki manevî bağlar ve Anadolu'nun İslamlaşmasına katkılarıyla Ebu'l-Hasan Harakânî ve Hoca Ahmed Yesevî ön safta yer almışlardır. Ebu'l-Hasan Harakânî bağlı bulunduğu Bayezîd kanalıyla kendisinden sonra çıkacak olan Yesevîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Nakşibendîlik'e de kaynaklık etmiştir. Yesevîlik adıyla en faal tarikat ortaya çıkaran Hoca Ahmed Yesevî de, 13. yüzyıl Anadolu'sunun İslâm'ı özümsemesine önemli katkılar sunmuştur. Bu yönüyle Hoca Ahmed Yesevî, öncelikle yaşadığı bölgede, daha sonra Türkistan coğrafyasında ve İslam dünyasında mânevi rehberlik yapan bir şahsiyet olmuştur. Yine bugün Orta Asya'da Ahmed Yesevî adı, adeta İslâmı özdeşleşmiş temel öğelerden biri durumundadır. O çoktandır, burada tarihî hüviyetinden farklılaşmış, efsaneleşmiş bir şahsiyet olarak, Altaylar'dan Volga boylarına kadar, Pîr-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hoca Ahmed Yesevî, Ata Yesevî olmuştur.⁷³ Orta Asya Türk dünyasının en büyük ismi olarak kabul edilir.⁷⁴ Balkanlar Kafkasya ve Anadolu Türkleri arasında da şöhreti yaygındır.

Harakânî ve Yesevî'nin hayatlarını inceleyip öğretilerine baktığımızda bütün insanlığın iyiliği ve mutluluğu için evrensel mesajlar sundukları bilinmektedir. Bu bağlamda onların hak, adalet, hikmet, müsamaha ve sevgi üzerine bir dünya inşa etmeye çalıştıklarını ve böyle bir dünyaya her zamankinden daha çok muhtaç olduğumuzu düşünüyoruz.

Kaynakça

- Abdullah Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İst. 1986.
- Abdulmecîd Hanî'nin *El-Hadâiku'l-Verdiyye*. (Trc. M. Emin Fidan), İst. 2003.
- Abdurrahman Güzel, *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme*, Öncü Basımevi 2. Baskı, Ankara 2008.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1652), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Beyrut-1351

⁷³ Ahmet Ocak, "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı.", Yesevîlik Bilgisi, s. 316.

⁷⁴ Bkz. Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, II, 161.

- Ahmed Emin Seyhan, “Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Sevgi, Şefkat, Merhamet Ve Hoşgörü Anlayışı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 2, s. 81-116
- Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, (Haz. Hayati Bice), Diyanet Vakfı yay. Ankara 2009.
- Ahmet Yaşar Ocak, “Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sufî Kültürün Yeniden Güncelleşmesi”, *Yesevîlik Bilgisi*, (Haz. Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), s. 311-318.
- Ahmet Yıldırım, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*, Ankara 2012.
- Attâr, Feriduddîn, *Tezkîretü'l-Evliyâ*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 2007.
- Bilal Gök, “Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Menkıbevî ve Tarihî Şahsiyeti”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences*, 2014, sayı: 13, s. 103-121.
- Bilal Gök, “Ebu'l-Hasan Harakânî ve Hacı Bektaş Veli: Aralarındaki Bağlar ve Anadolu'nun İslamlaşmasına Katkıları”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 100-134
- Camî, Abdurrahman, *Nefahatü'l-üns*, (Evliya menkıbeleri), (Ter. Lamiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), İstanbul 1995
- Dosay Kenjetay, “Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikati ve Tesiri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Aralık 1999, yıl: 1, sayı: 2, s. 105-129.
- Ebü'l-Hasan Harakânî, *Nûru'l-UIûm*. haz. Şenol Kantarcı, Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, Ankara 2001.
- Fuad Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 5. Baskı, Ankara 1984.
- Fuad Köprülü, “Ahmed Yesevî”, *İA*, Eskişehir Anadolu Üniveristesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, I; 210-215.
- Hamevî, Yâkût b. Abdillah, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1977.
- Hamit Algar, “Hâcegân”, *DİA*, İst. 1986, XIV, 431.
- Harakânî Ebu'l-Hasan, *Nuru'l-ulûm*, Çev.: Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars 2001.

- Harakânî Ebu'l-Hasan, *Nuru'l-ulûm*, Çev.: Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars 2001, s.11
- Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Eserleri)*, Kars 2004, I, 29, 32.
- Herevî, *Zemmul-Kelam ve Ehlihi*, Medinetü'l-Münevvere 1998,
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Hakikat Bilgisi, (Nşr. S. Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1982
- İbn Haldûn, *Tasavvufün Mahiyeti, (Şifâu's-Sâil)*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1984.
- Kadir Özköse, "Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Tasavvufî Düşüncesi", *Kafkas Üniversitesi Harakani Uygulama ve Araştırma Merkezi Seyyid Ebu'l Hasan Harakani Vakfı I. Uluslararası Harakani Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2012, s. 33.
- Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî'nin Hayatı", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Ekim 1989, s. 37.
- Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, İst. 1989, II, 159-161.
- Kemal Eraslan, "Yesevî'nin Fakr-nâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXII, İstanbul 1977, s. 45-118.
- M. Cunbur, M. Eşmuhamedova, "Ahmed Yesevî", *Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, AYK Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, I, 191-193.
- Mehmet Yavaşca, *Ebu'l Hasan Harakani'nin Tarihi Kişiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2013.
- Mevlânâ Ali b. Hüseyin, *Reşahat Ayn el-Hayat*, (sad. Necip Fazıl Kısakürek), V. Baskı, İstanbul .
- Murat Akın, "Harakânî'den Yesevî'ye Gönül Birliği", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, August, 2016; 2(SI 1): 397-403.
- Mustafa Kara, *Tasavvufu ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah yay., İst. 1985.
- Ö. Rıza Doğrul, *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf*, İst. 1948
- Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Ma'âd*, İstanbul 1871.
- Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990

Sem'ânî, İbn Mansur, *el-Ensâb*, Dâru'l-Cinân, Beyrut 1988.

Süleyman Uludağ, "Harakânî", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 93-94.

Tahsin Yazıcı, "Ebû Ali el-Farmedî", *DİA*, İstanbul 1994.